

28

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ
ДЕРЖАВИ І ПРАВА
Курсова робота

НА ТЕМУ:
ПОГЛЯД АРИСТОТЕЛЯ НА ДЕРЖАВУ

Виконала:
Студентка 4 курсу, 8 групи
денної форми навчання
Луцька Ірина Олександрівна
Науковий керівник:
Доцент кафедри теорії та
історії держави і права
Костенко Олександр Борисович
КИЇВ 2009
ПЛАН:

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА ФОРМУВАННЯ ВЧЕННЯ АРИСТОТЕЛЯ

1.1 Проблематика доби

1.2 Біографічні аспекти появи вчення

РОЗДІЛ 2.

ВЧЕННЯ АРИСТОТЕЛЯ ПРО СУТНІСТЬ ДЕРЖАВИ ТА ПРО ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО
УСТРОЮ:

2.1 Вчення про сутність держави

2.2 Класифікація форм державного устрою

2.3 Визначення форми державного устрою

2.4 Особливості класифікації форм державного устрою за Аристотелем

ВИСНОВКИ

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

ВСТУП

Аристотель, найвеличніший філософ стародавності, був разом з тим досить уважним і глибоким дослідником питань суспільного та політичного життя. Його „Політика”, вражаючи цінністю свого змісту, вплинула на політичні теорії багатьох наступних століть. Вона дає нам можливість дуже різносторонньо поглянути на грецьку державу. А його „Афінська політія”, порівняно нещодавно відкрита, залишається до

наших часів найважливішим джерелом для вивчення історії Афін та її державного устрою.

Добре відома висока оцінка, яку давали Аристотелю засновники марксизму. Маркс називав його „найвеличнішим мислителем стародавності” Маркс. „Капітал”, т. 1, 1937, стор. 385, „величним дослідником”, „генієм”, могутній голос якого оголошував цілі століття, Маркс та Енгельс. Тв., т. 1, стор. 86 „Олександром Македонським грецької філософії”. Маркс та Енгельс. Тв., т. 1, стор. 15 Енгельс характеризує його як діалектика, який дослідив вже „... усі найсуттєвіші форми діалектичного мислення”. Маркс та Енгельс. Тв., т. 14, стор 20 Ленін розповідав про Аристотеля, що він „Будь-де, на кожному кроці, ставить питання саме про діалектику”. Ленін. Філософські записи, стор. 332

Вплив Аристотеля на філософську думку і науковий розвиток вийшов далеко за рамки його часу. Дослідження та тлумачення його праць тривали протягом багатьох століть; розпочавшись у державах Сходу, а пізніше виникнувши і на Заході, вони усюди продовжуються безперервно до нашого часу.

Особливо великими були вплив та авторитет Аристотеля в середні віки, коли цитати з його творів фігурували в якості „догматичних” доказів в наукових спорах, і коли про нього казали просто „філософ”, вважаючи за непотрібне називати його ім'я.

Необхідно зазначити, що рівень думок Аристотеля не співпадав з тим історичним фундаментом, який їх породив. Його філософські теорії, які відповідали зазвичай античним уявленням про світ, були поставлені в середньовіччі повністю на службу християнському богослов'ю, його судження про власність та рабство часто використовувались в спробах виправдання феодальних відносин та кріпосництва, а його вчення про форми правління знаходило своє визнання в найрізноманітніших суспільних та політичних умовах.

РОЗДІЛ 1 ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА ФОРМУВАННЯ ВЧЕННЯ АРИСТОТЕЛЯ.

1.1 ПРОБЛЕМАТИКА ДОБИ

Аристотель жив та писав у той час, коли Греція зазнавала тяжких соціально-економічних криз, ознаками яких було різке розшарування громадян з концентрацією багатства (включаючи земельну власність) на одному соціальному полюсі та розоренням на іншому, розвиток найманої праці, зростання кількості рабів та посилення класового антагонізму.

Однією з основних політичних проблем були взаємовідносини між грецькими полюсами та Македонською державою, яка знаходилася на підйомі. Македонський цар Філіп, який закріпив владу монарха в середині держави (з 359р.) та розширив її кордони приєднанням до неї рядом сусідніх областей, наближався до грецького світу в двох напрямках. Він підкоряв грецькі міста македонського, фракійського та гелеспонтського прибережжя, не зупиняючись перед знищенням деяких з них (Олінф та інші міста Халхидики). Більше того, з часів так званої другої Священної війни (з 355р.) він владно втручався в справи безпосередньо Греції. Рішуче протистояння Афін, що стримувало проникнення македонян через Фермоліпи та Середню Грецію тільки на деякий час відстрочило реалізацію широких планів Філіпа. Шість років

потому (346 р.) македонський цар вторгнувся в Фоїду, спустошив та підкорив її, став її членом (а фактично главою) дельфійської амніктіонії. Херонейська битва (338 р.) остаточно закріпила владність Філіпа в Греції, а загальногрецький конгрес в Корінфі (337р.) надав формальне висвітлення фактичному стану справ, проголосивши македонянина головнокомандуючим союзного грецького війська напередодні війни з Персією.

З непереможним північним сусідом Греція, часом, не знаходила спільної мови. Окремі грецькі поліси в різний час в залежності від ситуації, що складалася, або діяли разом з Філіпом, або навпаки, або ж взагалі займали нейтральну позицію. Всередині полісів виникала боротьба між двома угруповуваннями - промакедонським та антимакедонським.

Ясніше за все ця боротьба проходила в Афінах. Лінію старої рабовласницької демократії уособлював Демосфен. В цих колах, основою яких були широкі демократичні прошарки афінської спільноти, а також, вірогідно, якихось підприємців, боротьба з Філіпом пов'язувалась з величчю Афін, піднесенням громадянського руху.

Аристотель не міг стояти осторонь від питань сучасного йому політичного життя. Він був змалку пов'язаний з македонським ладом, виріс без впливу традицій афінської демократії, випробував вплив Платона та Академії, громадянин маленької Страгири, зпочатку знищеної македонянами, а потім, за його проханням, відтвореної їми, негативно відносився до демократичного ладу Афін та до її політичних ідеалів. Всим цим будувалися відносини Аристотеля до Македонії та її владикам.

Джерелом для вивчення загальних політичних поглядів Аристотеля являється його Політика. Більш-менш виразно ці погляди відобразилися в Афінській Політиці та, вірогідно, в інших Політиях. Проте ані Політика, ані Політія не містять і (якщо казати про втрачені Політії) не містили прямих висловлювань про македонську політику та прямих оцінок останній. А. Доватур „Політика та Політія Аристотеля”

1.2 БІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПОЯВИ ВЧЕННЯ

Аристотель (384 - 332 рр. До н. е.) народився в місті Сагира. Батько його був лікарем македонського царя Амінти. У п'ятнадцятирічному віці Аристотель залишився без батьків, і його опікуном став Проксен. Під його керівництвом він вивчав рослини і тварин. Багато істориків стверджують, що Аристотель успадковував від батька не тільки матеріальні засоби, але також багато творів, що запам'ятали спостереження органічної і неорганічної природи.

І в Македонії і в Сагирі Аристотель чув розповіді про Афінських мудреців, про Сократа та Платона. Коли Аристотель вирішив вирушити до Афін, щоб познайомитися з Платоном, то Платон у цей час вже вдруге поїхав до Сицилії на три роки. Ці неприємні обставини в житті Аристотеля мали, однак, дуже важливі та позитивні наслідки. Не втрачаючи часу, він взявся до вивчення філософії.

До повернення Платона Аристотель вже був добре ознайомлений з основними положеннями його філософії.

Можливо, цим саме і пояснюється те, що Аристотель не надто підпав під вплив вчення Платона, а зміг віднести до нього критично. Можливо, результати

виявилися б інші, аби він вперше познайомився з вченням Платона від нього самого та підкорився величності його постаті.

Аристотель провів разом із Платоном сімнадцять років.

Після смерті свого вчителя, Аристотель відкрив в Афінах свою школу. На протязі багатьох років він знаходився в Македонії та був вихователем спадкоємця македонського престолу Олександра. Повернувшись до Афін, він знову започаткував школу-Ліцей, в якій викладав на протязі дванадцяти років- до кінця свого життя.

Аристотель написав багато творів найрізноманітнішого змісту, що відносилися до зовсім різних гілок знань, але, нажаль, більшість з них було втрачено. „Сократ.

Платон. Аристотель. Сенека: біографічні нариси”, М.: Республіка, 1995р.

РОЗДІЛ 2 ВЧЕННЯ АРИСТОТЕЛЯ ПРО СУТНІСТЬ ДЕРЖАВИ ТА ПРО ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ.

2.1 ВЧЕННЯ ПРО СУТНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Держава створюється не тільки заради того, щоб жити, казав Аристотель, але задля того, щоб жити добре. Polit,3 , 1280a Вона створюється заради загального блага.

Найвищий сенс людського буття - блаженство; воно є недосяжним без держави.

Держава повинна забезпечити найвище благо, точніше блаженне самодостатнє життя, „евдемонію” та „автаркію”. Eth. Nic.,1,1095a;1, 1099b; Polit., 3,1282b

Державою не є звичайний союз людей, що проживають на одній території. Її завдання не вичерпується охороною особистості або наданням громадянам усіх зручностей взаємного обміну. Завдання держави значно ширше. Державою є союз сімей, їх родів та поселень заради досягнення досконалого існування, що полягає у щасливому та прекрасному житті.

Державою є спілкування подібних один одному людей, заради цілі вірогідно кращого життя. Polit.,6, 1328a

Що ховається за цією формулою щасливого та прекрасного життя? З чого складається концепція Аристотеля про державу? Ця концепція є перш за все концепцією рабовласницької держави.

Блаженне життя , перш за все, передбачає дозвілля. Після того, блаженному життю необхідні зовнішні блага, а також деякі фізичні та духовні властивості людини.

Зовнішні блага слугують необхідними засобами для блаженного життя; неможливо чи важко незаможному робити чудові справи , так як більшість із них можуть бути здійснені лише за допомогою друзів, багатства та політичного впливу. Таким чином, блаженне, засноване на дозвіллі життя надається в державі лише рабовласникам.

Праця рабів - необхідна умова чи засіб для досягнення благого життя в державі. Самі раби, та й вільні ремісники- ні в якому разі не можуть бути учасниками того блаженства, яке забезпечується державою.

Раби „не мають спілкування в блаженстві та в житті, побудованому за власним визначенням”. Polit.,3,1279a . З одних рабів не може складатися держава. Держава складається, безумовно, з нерівних один одному. Раби, будучи необхідними для держави, стоять ніби зовні державного спілкування. Вони не є громадянами держави.

Держава - це союз одних лише вільних. Втім, ремісники також виключені з числа громадян в тій ідеальній державі, нарис якої дає нам Аристотель, на тій підставі, що

вони не самодостатні. Polit.,7,1291a . Дозвілля та блаженство забезпечується державою лише для меншості людей, що входять до її складу.

Проте, вірний своєму ідеалу „середини” та „середнього” класу, Аристотель заявляє, що автаркія не потребує надлишку: навіть з помірними засобами, з середнім статком, можна чинити згідно добродетності. Однак автаркія, в будь-якому разі, потребує достатніх коштів, вона не можлива для незаможних.

В державі повинні бути, за Аристотелем, харчування, ремесла, збройні сили, необхідні не тільки для відображення посягань зовні, але й для підтримки авторитету влади проти непокірних всередині держави, необхідні грошові кошти, потрібний релігійний культ, необхідне визначення того, що корисно та що справедливо в взаєминах громадян між собою. Polit.,4,1328b .

Звідси Аристотель робить висновок про суспільні групи, які повинні бути в державі. Держава може існувати тільки в тому випадку, коли наявні всі перелічені умови.

Отже, в „державі має бути відома кількість землеробів, які б доставляли йому прожиток, потрібні також для нього й ремісники, збройні сили, заможні люди, жреці та судді, охороняючи право та користь громадян” Polit.,7,1328b ..

Отже, в державі повинні бути армія, релігія та суд. Тут повинні розмежовуватися заможні від незаможних.

Таким є вчення Аристотеля про сутність держави.

В концепції Аристотеля про державу необхідно зауважити й іншу сторону. Вказуючи на насильство та залякування як на одну зі сторін діяльності держави, Аристотель разом з тим підкреслює значення виховної функції серед інших завдань та цілей держави.

Для держави над величезною масою рабів було необхідне виховати в солідарному русі всю спільноту вільних. В силу цього на державу покладаються широкі завдання. Якщо держава має забезпечити щастя громадян, якщо вона повинна виховати в них добродетельність та блаженне життя, то звісно, що держава повинна охоплювати багатостороннє життя індивіда, регулюючи як засіб його участі в політичному житті, так і його родинне та взагалі приватне життя, його виховання, всю його діяльність, переконання та віросповідання. Релігійний культ в античному світі, як відомо, був справою держави, невідокремленою від діяльності органів держави.

Жити так як кому заманеться , - таке розуміння свободи Аристотель вважав притаманним варварам; він засуджує демократію за те, що в ній, на його думку, переважає подібне розуміння свободи. Polit.,7,1317b

В дусі античного світогляду на державу Аристотель визнає за державою право керувати індивідами. Держава, яка бажає бути справжньою державою, а не тільки так називатися, повинна піклуватися про добродетельність громадян Polit.,3,1280b. Мабуть, правильно буде сказати разом з англійським коментатором Аристотеля Bradley A. C. Aristotle's conception of the state, 1880., що сама держава у греків, в тому числі у Аристотеля, являється як би моральна норма.

Без добродетельності неможливе блаженне життя. Eth. Nic., 1,1100 a; Polit ., 7, 1328 b. Саме тому керівники держави, які прагнуть забезпечити громадянам блаженство, повинні поставити перед собою найширші виховні цілі. Мета політики - надати

громадянам добрі якості та зробити їх людьми, що роблять прекрасні речі. Eth. Nic.,1, 1099 b «Справжня державна людина, більш за все піклується про добродетель, тому що вона бажає зробити громадян хорошими людьми, які підкорюються закону.» Eth. Nic.,1, 1099 a. Добродетельна держава - це така держава, громадяни якої є добродетельними. Polit.,7, 1332 a. Звідси величезне значення, яке Аристотель надає політиці, називаючи її наймогутнішою та архітектонічною наукою. Eth. Nic.,1,1094 a.

При цьому громадяни, що ведуть блаженне та самодостатнє життя не повинні ставити метою свого життя одні лише розваги. Аристотель засуджував людей, які вважали найвищим благом відпочинок та насолоду. Eth. Nic.,10,1776 b; Eth. Nic.,1, 1095 b Необхідною умовою бездоганного життя є дії, діяльність. Це повинна бути діяльність душі, але така, що не заперечує добродетель, в першу чергу, діяльність розуму - розумна душевна енергія. Eth. Nic.,1, 1098 a; Eth. Nic.,10, 1177 b; Eth. Nic.,1, 1102 a.

Якщо блаженне життя неможливе без добродетельності, а держава повинна забезпечити блаженне життя, то на державу неминуче покладається виховне завдання.

Грецький поліс повинен був виховати в душі солідарності та відданості державі усіх своїх громадян. Тому грецьке визначення свободи ніколи не було і не могло бути тим формальним та заперечуючим визначенням, яким стало визначення свободи в буржуазному суспільстві. Грецьке визначення свободи передбачує позитивну співпрацю повноправним громадянам з боку колектива вільних - поліса. С.Ф.

Кечекьян . Политические учения Бенжамена Константа, „Проблемы социального права“, 1938, №5, стр.148

Залишаючись на рівні античного, грецького розуміння завдань держави, Аристотель надає зовсім нове його тлумачення. Заперечуючи традиційним релігійним уявленням про сутність держави, він заперечує також уявлення про державу як про продукт творчості людей. Він шукає природний фундамент, природні фактори, що обумовлюють появу держави.

Аристотель одним з перших починає, кажучи словами Маркса, що правда які він казав по відношенню до інших мислителів, «...рассматривать государство человеческими глазами» Маркс и Энгельс. Соч., т.1, стр.206-207..

Вся традиційна міфологія розглядається ним виключно як засіб викликати довіру народу та закріпити закони. Такий погляд розвивав і Платон, який рекомендував запевнювати маси про уявлення щодо божественного походження класових відмінностей.

Аристотель заперечує спроби софістів пояснити державу як результат добровільної згоди людей. Держава, пише він, виникає не заради заключення воєнного союзу, не з метою передбачення можливості взаємних кривд та не заради взаємного торгівельного обміну та обслуговування; в іншому випадку етруски та карфагеняни і взагалі всі народи, що об'єднані між собою торгівельними договорами, повинні були б вважатися громадянами однієї держави. Polit.,3, 1280 a. Аристотель оспорує вчення софістів про те, що законом є договір, при цьому він посилається на софіста Лікофрона, який казав, що законом є гарантія взаємних прав, зробити ж громадян чесними та справедливими він не може. Polit.,3, 1280 b. За Аристотелем, державою є

природна форма співжиття, та людина за своєю природою - істота політична. Polit.,1, 1253 а. Людина за своєю природою створена для співжиття з іншими. Eth. Nic., 9,1169 б.

Той, хто стоїть поза державою, - або звір, або Бог. Polit.,1, 1253 а. Залишаючись поза законом та справедливістю, людина стає найгіршим із всіх живих створінь. Ця істота безправна, нічим не зв'язана. Або можливо інше: це - істота, яка не має ні в чому потреби внаслідок самодостатності, Бог. Отже, поза державою знаходяться або звірі, або Боги.

Бажання спілкування з іншими людьми призводить перш за все до утворення родини, з родини утворюються поселення, з поселень - держава.

Перш за все жінка поєднується з чоловіком, оскільки в людині існує природне бажання залишити після себе нащадків. Надалі, володарюючий та підвладний також природно поєднуються між собою в інтересах їх власного благополуччя. Polit.,1, 1252 а. Таким чином, в силу природних умов із поєднання чоловіка та жінки, пана та раба, з'являється перша форма співжиття - родина.

Наступна форма співжиття - поселення. Воно складається з кількох родин та виникає, за Аристотелем, в результаті розмноження та розселення родин.

Нарешті, бездоганною формою співжиття, що складається з багатьох поселень, є держава - така форма в якій досягається самодостатність, тобто створюються всі умови для бездоганного, блаженного життя. Polit.,1, 1252 б.

Держава, таким чином виникає із природних потреб, але існує вона заради досягнення найвищих цілей блаженного життя. Держава задовольняє не тільки фізичні, але і всі інші потреби людини.

Люди поєднуються в ціле заради користі, пропонуючи один одному необхідне для життя. Здається, що і державне спілкування утворилось і існує заради користі. Eth. Nic.,8, 1160 а. Але, об'єднавшись в силу природних потреб, держава стає найбездоганнішим союзом, всебічно охоплюючим життя людини та виховуючим її до доброчесності та блаженного життя.

Саме в цьому розумінні держава існує раніше за родину та поселення, держава існує раніше індивіда, бо ціле за своєю сутністю передує своїй частині, а людина є частиною держави. Polit.,1, 1253 а

Без держави і людина не може реалізувати повністю свою природу, тобто стати не звіром, а істинно людиною. В цьому розумінні держава передує і родині, і індивіду, тому, що і родина стає дійсно родиною і людина людиною лише в державі. Але генетично, в розумінні процесу виникнення, становлення, родина, навпаки, передує державі.

Будучи найвищою формою співіснування, держава не тільки кількісно, але і якісно відрізняється від інших форм співіснування. Справа зовсім не в кількості осіб, що підкорюються владі керівника цього співіснування, а в самому характері та меті спілкування. Polit.,1, 1252 а. Влада голови родин над її членами або влада пана над рабами суттєво відрізняється від влади політичної. Polit.,1, 1254 б; 1,1259 б. При цьому ж держава виникає не неопосередковано з родини і тому не є формою спілкування, що виростає прямо з родини: між родиною та державою лежить іще

одна форма спілкування - поселення.

Держава, таким чином, для Аристотеля є дещо, що існує завжди. Це співжиття, без якого люди ніколи і ні за яких умов не зможуть жити.

Державне спілкування засноване на природному тяжінні людей: людина є істота політична. Вже в силу цього держава отримує у Аристотеля значення необхідної та вічної форми співіснування. Хоча Аристотель нерідко в своїх роздумах геніально передбачає класовий характер держави, проте в своєму визначенні держави як союзу рівних, переслідуючи мету блаженного життя, він надає ідеалістичне уявлення про сутність держави.

Його союз - є союзом тільки вільних, виключаючи рабів з державного спілкування. Разом з тим його визначення підкреслює формальну рівність усіх вільних, ігноруючи статкову різницю багатих та бідних в межах союзу „рівних”. В цьому визначенні відображається уявлення про колектив рабовласників, разом пануючих над рабами та організованих в силу цього в державу - місто, грецький поліс. Стосовно

Аристотелевої характеристики людини як політичної істоти, Маркс каже:

„Аристотелевское определение утверждает, строго говоря, что человек по самой своей природе есть гражданин городской республики. Для классической древности это столь же характерно, как для века янки определение Франклина, что человек есть создатель орудий». Маркс. Капитал, т. 1, 1937, стр. 309.

Аристотель надає грецькому полісу значення абсолютної та вічної форми співіснування. При цьому, ігноруючи гострі протиріччя, що розривали держави-міста, Аристотель, як ми бачили, визначає державу як союз рівних та приховує мету класового панування невизначеними, абстрактними формулами на зразок „загального блага”, „добродесного” життя.

В цьому приховується вся дуалістичність Аристотеля в його тенденції реалістично розглядати державу і всі протиріччя його вчення про державу.

2.2 КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ

Головна задача політичної теорії за Аристотелем - вказати засоби стійкості державного устрою. Демократія більш стійка ніж олігархія, олігархія більш стійка за тиранію. Політія (про неї нижче) - найбільш стійка з усіх форм державного устрою. Polit.,5, 1302 a. Але будь-яку форму можна зробити стійкішою та надати їй більш прийнятну позицію. Polit., 5, 1309 b. Аристотель ставить питання про найбільш стійку форму організації кожної форми державного устрою. „ для кожної форми державного устрою визначити притаманний їй та найбільш корисний спосіб організації.” Polit., 5, 1316 b. Стійкість держави, фундаментом якого є величезна маса безправних рабів, - такою є одна з основних проблем „Політики” Аристотеля.

Як же вона вирішується Аристотелем? Вирішується вона вказівкою заходів, які повинні, на думку Аристотеля, позбутися боротьби серед вільних. Головною серед цих засобів - правильний розподіл майна серед громадян.

Державний устрій починає втрачати стійкість...в тому разі, коли здаватиметься, що протилежні частини в державі, наприклад, багатії та звичайні люди зрівнюються один з одним, а людей середнього статку не існуватиме взагалі.” Polit.,5, 1304 a - 1304 b. Навпаки, „ стійким державним устроєм може бути лише такий, при якому

здійснюється рівноправність, та при якому кожний зберігає те, що йому належить”. Polit.,5, 1307 a.

Розподіл майна - основне в державі. Розподілом майна визначається розподіл влади, а розподілом влади визначається форма державного устрою. Дві форми державного устрою являються, за Аристотелем, головними : демократія та олігархія. За демократії влада знаходиться в руках усіх вільних, руках незаможних; при олігархії вона належить багатіям.

Бідні та багаті - суттєві елементи держави. В залежності від переваги одного чи іншого з цих елементів встановлюється відповідна форма державного устрою. Демократією можна вважати таким устроєм, при якому народжені вільними та незаможні, складаючи більшість, будуть зосереджувати верховну владу в своїх руках, а олігархією - такий устрій, при якому влада знаходиться в руках осіб заможних та таких, що відрізняються благородним походженням, утворюючих меншість. Polit.,4, 1290 b. Заможних буває меншість, а незаможних - більшість, тому олігархія являється також правлінням небагатьох, а демократія - правління більшості. Аля ця остання ознака є випадковою. „Справжньою ознакою відмінності олігархії від демократії слугує багатство та бідність; ось чому там, де заснована влада - не важливо у меншості або більшості - на багатстві, ми маємо справу з олігархією, а там ,де керують незаможні, перед нами демократія. Та ознака, що в першому випадку ми маємо справу з меншістю, а в другому - з більшістю, повторюю, є ознакою випадковою”. Polit., 3, 1280 a.

Різниця в походженні, за доброчесністю та за іншими перевагами, приєднується до різниці обумовленої багатством, але головним є співвідношення заможних та незаможних. Саме тому Аристотель відрізняє дві основні форми державного устрою - демократію та олігархію. А інші форми являються відхиленням від цих двох, подібно тому „як кажуть головним чином про два вітри - північному та південному, а на інші дивляться як на відхилення двох перших”. Polit.,4, 1290 a.

„Існування багатьох форм державного устрою пояснюється тим, що будь-яка держава складається з багатьох частин”. Polit.,4, 1290 a-b. Одні родини - заможні, другі - незаможні, треті мають середній статок. Співвідношення суспільних груп відрізняється в різних державах. Звідси різновиди форм держави , - такою є думка Аристотеля.

В якості прикладу Аристотель посилається на зміцнення демократії в Афінах після греко-персидських війн. „Корабельна чернь”, як винуватиця Соломінської перемоги і винуватиця утворення, в результаті цієї перемоги, гегемонії Афін на морі сприяла закріпленню демократії. Polit.,5, 1304 a. Напевно , боячись цього посилення „корабельної черні”, Аристотель при описі ідеальної держави висловлюється проти того, щоб „ в державах було багаточисельне населення, що складається з натовпу матросів та, в будь-якому разі , - каже він,- ці останні не повинні мати державних прав”. Polit.,7, 1327 b.

Аристотель намагається перерахувати ті елементи держави, множинність яких обумовлює множинність форм державного устрою. Держава складається з багатьох складових частин. Сюди відносяться перш за все землеробці, за цим ремісники,

торговці, наймані робітники, п'ята складова частина - військова спільнота, шоста частина - жреці (тут пропуск в Аристотелевому тексті, який, скоріш за все, відновлюється); сьому частину держави складають ті, хто слугує державі своїм майном і кого ми взагалі називаємо багатіями і, нарешті, восьму - ті, хто слугує народу, точніше займають державні посади. Зробив це перерахування, Аристотель, однак, підкреслює знову, що основними елементами держави слід вважати бідних та багатих. Polit., 4., 1291 a-b.

В іншому місці Аристотель відрізняє чотири суспільні групи, співвідношення яких в державі визначає форму правління. Це - землеробці, ремісники, торговці та поденщики-фети.

В своїй класифікації державних форм Аристотель виходить, таким чином, із розподілу майна, з співвідношення заможних та незаможних в державі. Форма держави визначається, як вказує в іншому місці Аристотель, формою рівності або нерівності, характеризуючи майнові відносини. Polit.,3., 1321 a. Демократія пропонує принцип абсолютної рівності, рівності в усьому. Олігархія заснована на нерівності в усьому. Політія, призначена, за Аристотелем, об'єднати погляди заможних та незаможних, заснована на „рівності за гідністю”. Polit., 4.,1294 a; Bradley. Вказ. тв. Різноманітні форми нерівності впливають на форми державного устрою. „Олігархи міркують так: якщо вони в будь-якому відношенні, наприклад, у відношенні рухомого майна, не рівні, це означає, що вони взагалі не є рівними; демократи вважають так: якщо вони в будь-якому відношенні рівні, хоча б по відношенню до свободи, то вони і взагалі рівні”. Polit.,3,1280 a.

Співвідношення заможних та незаможних в спільноті впливає на форму державного устрою, - таким є висновок Аристотеля. Характер сучасної йому держави як організації не рівних був безсумнівно зрозумілим великому стагіриту. „Держава не може складатися виключно з людей незаможних або з одних рабів”. Polit.,4, 1283 a. „З однакових держава не утворюється”, - пише Аристотель в своїй „Політиці”. Polit.,2, 1261 a.

2.3 ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ

Форма держави - це життєвий принцип. Один принцип у аристократії, другий в олігархії, третій - у демократії. Принципом аристократії слугує добродієвість, олігархії - багатство, демократії - свобода. Polit., 4, 1294 a;4,1317 a. Державний устрій - це її життя. Polit., 4, 1295 b.

Тут ми зустрічаємося з використанням в „Політиці” Аристотеля його філософського визначення форми. Будь-яка річ, будь-яка реальність є поєднанням форми та матерії. Тільки матерія, що має форму, утворює реальність. Тільки форма індивідуалізує матерію, утворює з матерії конкретне та достатньо визначене буття.

Форма - це те, що визначається матерію. Формою є реальне буття, матерією ж є потенційне буття, буття в можливості. Формою є субстанційна сутність речі. Тому „формальне”, як було вже зазначено, означає для Аристотеля суттєве, онтологічне. Ось чому вченню про форми, Аристотель надає таке суттєве значення. Адже, можна сказати, що вся політика Аристотеля являється ні чим іншим як вченням про форми держави. Класифікації форм Аристотель надає у всіх гілках наук суттєве значення,

тому, що класифікувати форми - це і означає пізнавати сутність речей. В. Віндельбанд. Історія стародавньої філософії, стор. 214.

Наука - це вчення про форми існуючого, морфологія реальності. Політикою, таким чином, є ніщо інше, як політична морфологія, вчення про форми державного устрою. Форма державного устрою - це рухомий життєвий принцип держави, принцип її організації.

Державний устрій - це державний розпорядок, організація всієї державної влади взагалі та особливо верховної влади. Розпорядок влади і є формою державного устрою. Polit., 4, 1298 а.

Від форми держави, як від визначального початку, багато чого залежить в державі. Перш за все, „всі закони потрібно видавати, так вони і видаються, залежно від конкретного державного устрою, а не навпаки - не державний устрій прилаштовувати до законів”. Polit., 3, 1289 а. Закони визначаються політичним ладом. Адже законами забезпечується схоронність держави. Не можна робити припущення, каже Аристотель, що одні і ті ж закони видадуться корисними для всіх олігархій та для всіх демократій, якщо рахуватись з існуванням не одного тільки виду олігархії та демократії.

Надалі, політичним ладом визначається саме визначення громадянина. „Громадянин повинен бути тим або іншим в залежності від тієї або іншої форми державного устрою.” Polit., 8, 1337 а. Визначення громадянина, придатне для демократії, не підходить для інших форм державного устрою. За кожної форми держави сутність громадянина змінюється. Так само й сама форма життя громадян та їх виховання визначається формою державного устрою. „Адже для кожної форми державного устрою необхідне відповідне виховання - предмет першої необхідності: кожна форма державного устрою відрізняється притаманним їй характером громадян, який зазвичай і слугує схоронності самого устрою.” Polit., 3, 1275 б. „Ніякої користі не принесуть найкорисніші закони... якщо громадяни не будуть налаштовані до державного ладу, якщо вони не будуть в його дусі виховані”. Polit., 5, 1310 а.

Нарешті, характер магістратури розрізняється в залежності від відмінностей форм держави. Деякі магістратури властиві тій або іншій формі державного устрою, інші магістратури мають різний вид в різних формах держави.

Держава залишається такою ж, допоки не змінюється її конституція. Зміна державної форми передбачує собою зміну держави, не дивлячись на те, що її населення залишилося незмінним.

Отже, форма державного устрою утворює рухомий, життєвий початок держави. Вона визначає собою законодавство, виховання, коло осіб, що користується становищем громадян.

Але форма держави, як ми бачили, в свою чергу, визначається співвідношенням багатих та бідних в державі. Там, де влада заснована на багатстві, ми маємо справу з олігархією, де керують незаможні, там перед нами демократія, а де керують люди, що обираються на посаду за їх добродесність, - аристократія. Polit., 3, 1279 б. Таким же чином і зміни в формах держави пояснюються, переважно, економічними причинами. Отже, форма держави, за Аристотелем, визначаючи собою різні сторони її життя, в

свою чергу сама визначається „матерією” громадського життя - економікою та класовою побудовою суспільства. Сумлінно здогадуючись про класову сутність держави та зупиняючи свою увагу на значенні майнової нерівності при встановленні тієї чи іншої форми держави, Аристотель вже не надає формі держави значення визначального початку та будує своє вчення про державу як вчення про її форми.

2.4 ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ЗА АРИСТОТЕЛЕМ

До загального поділу державних форм за ознакою „заможні, незаможні” Аристотель приєднує поділ за кількісною ознакою. Він поділяє державні форми в залежності від того, хто володарює - один, невелика кількість, більшість. Окрім того він поділяє правильні форми та не правильні. Ті форми, за яких володарюючи мають на увазі загальну користь, являються правильними, а за яких мається на увазі тільки особиста користь правителів - не правильними. Polit., 3, 1279 a. В результаті в нього виходить достатньо складна класифікація державних форм: розрізняються три правильні форми - монархія, аристократія, політія, і три не правильні - тиранія, олігархія, демократія. Влада одного, за якої мається на увазі загальна користь, називається монархією, влада небагатьох, правлячих в інтересах загального блага, - аристократією, а влада більшості, правлячих в тих самих інтересах, Аристотель називає політією. Такими є три правильних форми держави. Їм відповідають три відхилення від цих правильних форм: відхилення від монархії - тиранія, від аристократії - олігархія, від політії - демократія.

Таким чином, за Аристотелем, виходить шість форм держави, Polit., 4, 1289 a. а так як в деяких випадках при їх обчисленні він не виділяє тиранії з монархії? То виходить п'ять форм. Polit., 4, 1283 a.

Найкращою з правильних форм Аристотель вважає політію, хоча разом з тим монархію в „Політиці” він називає „первісною та найбожественішою з усіх форм державного устрою. Polit., 4, 1293 a.

В „Нікомаховій етиці”, написані раніше „Політики”, Про свідчать заключні слова „Нікомахової етики”, див. Eth. Nic., 10, 1181 b. Аристотель по-іншому розцінював політію. Він визнавав її найгіршою з правильних форм державного устрою, а найкращою - монархію. Разом з тим в „Етиці” Аристотель політію ототожнював з тимократією, а точніше з державою, заснованою на майновому цензі, на майновому розходженні громадян.

В класифікації, яку Аристотель дає в „Політиці”, тимократія відсутня, а політія характеризується як найправильніша з форм державного устрою. Погляди Аристотеля, таким чином, відчули в цьому питанні деяку еволюцію - він більш позитивно став розцінювати помірну цензову конституцію та відступив від монархічних поглядів.

Монархічний лад складається там, де суспільна маса надає владу представнику одного будь-якого роду, видатному за своєю доблестю; аристократичний - там, де суспільна маса передає управління в державі не одній, а декільком особам, покликаним до того своєю доблестю; нарешті, в політіях вона доручає управління державою заможним людям згідно з їх заслугами. Polit., 3, 1288 a.

Форма державного устрою залежить, таким чином, від ряду конкретних умов,

притаманних тій або іншій державі, тому чи іншому народу. У Аристотеля, без сумніву, містяться вже основи вчення про залежність політичних форм від економіки та інших конкретних умов, які характеризують дане суспільство. Саме в цьому сенсі він підкреслює, що співвідношення бідних та багатих в державі визначає вибір форми держави. Г.Александров. Аристотель, 1940, стор.251.Справа не тільки в числі керуючих осіб в державі, а в тому основному напрямку яке неминуче отримує їх політика. В цьому сенсі Аристотель каже, що принципом олігархії є багатство, принципом демократії - свобода, а принципом аристократії - добродетель, і що поліція поєднує інтереси заможних та незаможних, і примирює усі три принципи - свободу, багатство та добродетель. Polit.,4, 1294 a.

Таким чином, кількісний принцип класифікації форм державного устрою заповнюється у Аристотеля іншими принципами. Віппер з приводу класифікації державних форм Аристотеля помічає, що в нього поєднуються три принципи для розрізнення державних форм: моральний, кількісний, класовий. Він докоряє Аристотеля в тому, що його класифікація, будучи продуктом „діалектики, що самовпевнено сховалася від усіх традицій державно-правової школи”, походить з початків, між якими не можна встановлювати будь-якого примирення. Р.Ю. Віппер. Історія Греції в класичну епоху, 1916, стор.672

Однак сам Аристотель вказує на прямий зв'язок між „кількісними” та „якісними” ознаками. Класову ознаку він вважає головною. Якби ж небагато бідних мали владу над більшістю заможних, ніхто не називав би, каже Аристотель, такий устрій олігархічним. Такий устрій правильніше було б назвати демократичним. Якби ж більшість заможних панувало над меншістю бідних, було б не правильно назвати такий державний устрій демократією. Якби ж влада знаходилася в руках небагатьох красивих або небагатьох високих, це також не була б олігархія. Таким чином, кількісна ознака являється вторинною, зазвичай пов'язаною з головним - „класовим”. Заможних - небагато, тому панування заможних являється разом з тим панування небагатьох - олігархія. Бідних - більшість, тому панування незаможних являється разом з тим пануванням більшості - демократією. Polit., 3, 1279 b; 4, 1290 a - 1290 b/ Велику зацікавленість викликає вчення Аристотеля про три елементи державної влади, що приналежні до кожного державного устрою. Він вирізняє в якості елементів державної влади „закононарадчий” орган, правлячий або адміністративний, а також судовий органи. Polit., 4, 1297 b.

Багато хто бачить у цьому вченні захоплення доктриною про розподіл влади. Необхідно визнати, що Аристотель в цьому місці „Політики” обмежується вказівкою на існування трьох різних категорій органів в державі, не вимагаючи, щоб кожній категорії органів була властива одна будь-яка функція.

Наведенні вище роздуми Аристотеля про елементи державної влади цікаві для характеристики його поглядів на окремі форми державного устрою, так як розгляд питання про механізм різних органів держави призводить Аристотеля до цікавих зауважень з приводу олігархії та демократії, а також до висвітлення подробиць в механізмі магістратури та суду в грецьких полісах.

ВИСНОВКИ

У висновку варто зупинитися на методі Аристотеля в його вченні про державу. В Аристотеля вчення про державу звільняється від тієї релігійної основи, на якій воно базувалось у греків до нього. Держава перестає бути божественним встановленням, яке раніше шанували, і розглядається як результат дій законів природи. Аристотель був першим, хто подивився на державу як на певний результат дій природних сил і почав виводити закони його розвитку з досвіду та зі спостережень. Він дає бій релігійному туману, релігійній романтиці, яка огорнула політику ще в Платона.

Його вчення про державу за своїм задумом - це досвідчена наука, це конкретно-описова наука, яка подібна до деяких галузей природознавства, це оригінальна морфологія рабовласницької держави.

Аристотель, величний „природовипробувач” стародавності, намагався бути „природовипробувачем” і в межах вчення про суспільство та державу. Схиляючись часом у своїй філософії до ідеалістичних побудов, Аристотель все ж таки залишається діалектиком і справжнім реалістом.

Колись, на питання кого Аристотель вважає своїм вчителем, він відповів, що його вчителі - речі, які не вміють брехати. С. Кечек'ян. Вчення Аристотеля про державу та право, 1947 р., стор. 218. Неможливо було краще підкреслити основну методологічну установку цього величного дослідника та філософа. Його „Політика” - це вчення про елементи, форми та закони розвитку суспільства та держави.

Поняття форми держави Аристотель, як ми бачили, зробив основним у своїй політиці. Він досліджує особливості та рушійний принцип кожної форми, вказує на закони, які властиві кожній формі правління, засоби стійкості, причини падіння тієї чи іншої форми та зміни державних форм. Він виділяє декілька форм демократії, кілька форм олігархії і на кожній з них зупиняється з великою докладністю. Його політика є конкретною наукою, яка має різноманітні форми рабовласницької держави, структуру та динаміку рабовласницької держави.

„Політика” Аристотеля - це не абстрактний опис ідеалу, - такий ідеал Аристотель дає, слідуючи прикладу Платона, - але не цей опис ідеалу є головним завданням його „Політики”. Політика Аристотеля є конкретним вивченням дійсності, вивченням тієї рабовласницької держави, яку він спостерігав навколо себе. Сто п'ятдесят вісім конституцій стародавності вивчила та описала школа Аристотеля. Результатом такого ретельного та всебічного вивчення античного політичного життя є „Політика” Аристотеля.

Вона переслідувала мету надати практичний орієнтир політичному діячу, допомогти йому в його прагненні зробити міцними та стійкими політичні заклади. Справа була зовсім не в встановленні абстрактного ідеалу. Та ідеальна держава, зображення якої взяв за мету Аристотель, сама має в якості своїх передумов конкретні особливості держави: величину та розташування територій, кількість населення й, таким чином, не є прикладом, придатним для всіх. Завдання Аристотелевої „Політики” - надати конкретний опис різновидів рабовласницьких держав.

Аристотель виступає проти тих дослідників, які висловлюють свої думки щодо державного устрою, і які, за його словами, прекрасно міркують багато про що, але,

застосовуючи ці міркування на практиці, впадають в оману. “Адже треба мати на увазі, - каже він, - не тільки найкращу форму державного устрою, а й можливу за даних обставин, і таку, яка легко зможе знайти застосування до усіх держав”. Polit., 4, 1288 b.

Аналогію з вивченням царства тварин для своєї “Політики” Аристотель висуває сам, коли говорить про складові частини держави та порівнює їх з органами тварин. Polit., 4, 1290 b.

Індивідуальні речі замість універсальних ідей - такою є філософська позиція Аристотеля в його критиці Платона. Визначення форми як індивідуалізуючого початку допомагає Аристотелю подолати абстракції платонівського ідеалізму і побудувати реалістичне розуміння світу, що наближує Аристотеля до матеріалізму. В політиці визначення форми надає Аристотелю можливість конкретно підійти до всіх особливостей античної рабовласницької держави, охопити в своєму вченні всі її різновиди, разом з побудовою ідеалу надати зображення дійсно існуючої держави у всіх її основних формах.

В цьому відношенні, в розумінні методології політичного вчення, послідовниками Аристотеля являються Макіавеллі, Боден, Спіноза, Монтеस्क'є. Макіавеллі та Монтеस्क'є наближаються до аристотелевої морфології держави своїм конкретним підходом до різних форм держави, своїм вченням про зв'язок закладів та правових інститутів з формою державного устрою.

Проте вчення Аристотеля - і в цьому його цінність - було не політичною морфологією взагалі, а політичною морфологією рабовласницького суспільства, вченням про форми, особливості та закони розвитку рабовласницької держави. Саме це дає можливість показати, в якій мірі Аристотель відображає в своєму вченні всі хвилювання та інтереси рабовласницького класу. С. Кечек'ян . Вчення Аристотеля про державу та право, 1947 р., стор. 220.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Aristotelis Politica, in aedibus B.G. Teubneri, post Fr. Susemihlium recognovit Otto Immisch , 1908.
2. The Ethics of Aristotel, John Barnet, London, 1900; Aristotelis Ethica Nicomachea, edidit G. Ramsauer, Lipsiae.
3. К. Маркс, „Капітал”, видавництво „Поліздат”, Москва, 1983 р;
4. Маркс та Енгельс. ,твори, державне видавництво політичної літератури, Москва, 1954 р;
5. В.І Ленін, „Філософські зошити”, Державне видавництво політичної літератури, Москва, 1938 р;
6. А. Доватур, „Політика та Політія Аристотеля”, Наука, Москва-Ленінград, 1965 р.
7. С.Ф. Кечек'ян, “Учення Аристотеля о государстве и праве”, Москва-Ленінград, 1947 р.
8. «История правовых и политических учений», під ред. С.Ф. Кечек'яна та Г.М. Федькіна, Державне видавництво юридичної літератури, Москва, 1955 р.
9. Діоген Лаертський, «О жизни и учениях и изречениях знаменитих философов», видавництво «Мысль», Москва, 1979 р.

10. „Сократ. Платон. Аристотель. Сенека: Біографічні нариси”, видавництво „Республіка”, Москва, 1995 р.
11. Bradley A. C. Aristotle's conception of the state, 1880.
12. С.Ф. Кечек'ян . Политическіє учения Бенжамена Константа, „Проблемы социального права”, Москва, 1938 р.
13. В. Віндельбанд. „Історія стародавньої філософії”, видавництво „Тандем”, Київ , 1995 р.
14. Александров Г. Ф., „Аристотель”, Москва, 1940 р.
15. Зубов В. П., „Аристотель”, Москва, 1963 р.
16. Віппер. Р.Ю., «Історія Греції в класичну епоху», Москва, 1916 р.